

dr hab. Artur Timofiejew prof. nadzw. UMCS
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR BOGUMIŁY KOPEĆ
TWÓRCZOŚĆ LITERACKA WALENTEGO GURSKIEGO

Postulat uzupełnienia wiedzy o oświeceniu w Polsce, uzupełnienia polegającego na wprowadzeniu w obręb świadomości historycznoliterackiej zjawisk i twórców zapoznanych, współdecydujących jednak wraz z naukowo zbadanym (ale i wciąż poddawanych dalszemu badaniu) zespołem faktów literackich o kształcie paradygmatu kulturowego epoki i jej wewnętrznej dynamice, zgłaszany już na przedprożu aktualnie trwającego stulecia przez wybitnych znawców Wieku Rozumu (np. Wiesław Pusz, *Literatura późnego Oświecenia – rejestr zadań*, „Pamiętnik Literacki” 1993, z. 2; Teresa Kostkiewiczowa, *Notatki do syntezy historii literatury polskiej po rozbiorach*, [w:] *Na przełomie Oświecenia i Romantyzmu: o sytuacji w literaturze polskiej lat 1793-1830*, Rzeszów 1999; Piotr Żbikowski, *Poezja oświeceniowo-romantycznego przełomu (1792-1830)*, tamże; Teresa Kostkiewiczowa, *Historia literatury polskiego oświecenia: stan badań, możliwości, perspektywy* [w:] *Z warsztatów badawczych historyków literatury polskiej*, Wrocław 2002), skutkuje pojawieniem się szeregu prac o charakterze monograficznym, przybliżających biografie, sylwetki twórcze i dzieła autorów *minorum gentium*. Wymienić by tu można zarówno studia w całości opublikowane (np. Elżbiety Wichrowskiej *Kantorbery Tymowski w świetle nowych źródeł*, Warszawa 2002; Sławomira Kufla *Twórczość poetycka Adama Jerzego Czartoryskiego*, Zielona Góra 2003; Jolanty Kowal *Droga na Parnas: o twórczości poetyckiej Antoniego Goreckiego*, Kraków 2008; Małgorzaty Chachaj *Dramatopisarstwo Aleksandra Chodkiewicza*, Lublin 2013), jak i powstające w poszczególnych ośrodkach badawczych rozprawy, których fragmenty znalazły bądź winny znaleźć należne im miejsce w ogólnodostępnym obiegu myśli naukowej (np. Agaty Demkowicz, *Poezja jezuitów białoruskich po utracie niepodległości*, UR 2007; Judyty Stępień, *Zapomniana poezja późnego oświecenia – motyw zdrowia i choroby w liryce okolicznościowej Marcina Molskiego*, „Konteksty Kultury” 2013, t. 10; Anny Małczuk-Wakulińskiej, *Tadeusz Mostowski (1766-1842) - wydawca, edytor i literat w świetle zachowanych źródeł epoki*, UW 2014). Do tego ostatniego z wymienionych rzędu prac dołącza się dysertacja doktorska mgr Bogumiły Kopeć.

O Walentego Gurskiego wielokrotnie, o czym w swojej rozprawie przypomina Doktorantka, upominała się Teresa Kostkiewiczowa, już w *Klasycyzmie, sentymentalizmie*,

roku (Warszawa 1975) sytuując galicyjskiego poetę obok tej rangi oświeceniowych ludzi pióra co Ignacy Krasicki czy Franciszek Karpiński. To właśnie autorce *Szkiców o prądach polskiego oświecenia* zawdzięczać należy pierwsze gruntowne historycznoliterackie ujęcie sylwetki i dorobku twórczego Gurskiego, pomieszczone jako część drugiego tomu *Pisarzy polskiego oświecenia* (Warszawa 1992). Mgr Bogumiła Kopeć podjęła zatem zadanie w założeniu polegające przede wszystkim na uzupełnieniu i rozwinięciu konstatacji badawczych składających się na portret Gurskiego w wymienionym kompendium (taką deklarację składa Autorka pracy na s. 7), a także na ewentualnej ich weryfikacji w kontekście wyzyskanych materiałów źródłowych.

Zasadniczy cel rozprawy – powtórne wprowadzenie w obszar świadomości historycznoliterackiej zapoznanego poety oświeceniowego, autora popularnych w swoim czasie komedii i bajek, współtwórcy kulturalnego życia Galicji na przełomie XVIII i XIX w. – wymagał przede wszystkim możliwie dokładnej prezentacji jego twórczości i osadzenia tejże w kontekście literackim epoki. Cytowane przez Autorkę rozprawy, przywoływane w przypisach i odnotowane w „Bibliografii” klasyczne studia z zakresu literatury przedmiotu (np. Teresy Kostkiewiczowej *Kniaźnin jako poeta liryczny*, Wrocław 1971; Piotra Żbikowskiego *Poezje więzienne Hugona Kołłątaja*, Wrocław 1993; Józefa Tomasza Pokrzywniaka *Komedie Ignacego Krasickiego*, Poznań 1994) swoiście legitymizują obraną metodę postępowania z faktami biograficznymi i literackimi, wyznaczoną przez tradycyjne standardy historyczno-filologicznego ich oglądu.

Uporządkowanie materiału źródłowego, nadające zarazem główny kierunek całości rozważań, dokonane zostało w oparciu o kryterium gatunkowo-rodzajowe, kryterium chronologiczne, kryterium tematyczne i – na co wskazuje kolejność analizowanych utworów – kryterium popularności odbioru. Autorka przy pomocy tego pierwszego wyodrębnia cztery działy literackiej aktywności Gurskiego i jej rezultatów: komediopisarstwo, twórczość liryczną, bajkopisarstwo i próbę poematu epickiego, a w ramach każdego z nich umieszcza charakterystyki poszczególnych dokonań poety wedle czasowego następstwa tych ostatnich (tak dzieje się np. w przypadku komedii) bądź wedle kręgów poruszanej w nich tematyki (casus bajek). Tak podzielony i w obrębie poszczególnych sekcji ułożony materiał źródłowy zapewnia czytelnikowi rozprawy (i każdemu zainteresowanemu twórczością Gurskiego) dobrą orientację w różnorodności dzieł poety, Autorce zaś umożliwia zogniskowanie szczegółowych obserwacji wokół nadrzędnych, ponadindywidualnych wyznaczników oświeceniowej fazy rozwoju literatury, takich jak ideowe i ideologiczne zaangażowanie wypowiedzi literackiej, dążność do rygorystyki formalnej w planie kształtu artystycznego utworu, sfunkcjonalizowanie wiersza pod względem dydaktycznym, czy ranga okoliczności zewnętrznej jako stymulatora poetyckich „adresów” i utworów z kręgu liryki wysokiej. Kompozycja wywodu przedstawia się następująco: po „Wprowadzeniu”, mającym z jednej strony charakter deklaracji badawczej i rekapitulacji dotychczasowych ustaleń na temat twórczości literackiej Gurskiego, z drugiej zaś będącym rekonstrukcją biografii poety ze wskazaniem na jego związki z umysłową elitą Galicji, pojawiają się trzy zasadnicze rozdziały dysertacji, z których dwa pierwsze obejmują szczegółowe naświetlenie praktyki teatralnej i żywotności wzorca tzw. warszawskiej komedii obyczajowej, zwłaszcza w środowisku lwowskim (rozdział „Oświeceniowa komedia obyczajowa i jej dynamika”) oraz analizę wszystkich pięciu oryginalnych komedii Gurskiego (rozdział „Dole i niedole życia

małżeńskiego w komediach Walentego Gurskiego”), rozdział trzeci zaś zawiera prezentację najważniejszych osiągnięć poety w dziedzinie liryki, bajki i poematu epickiego, przenikniętego żywiołem lirycznym. W tym miejscu należy zaznaczyć, że zawartości tego rozdziału nie odpowiada jednak w pełni jego tytuł – „Wiersze liryczne, bajki, przekłady” – gdyż, zgodnie zresztą z zasygnalizowanym we „Wprowadzeniu” postulacie: „Na wnikliwe rozpoznanie oczekują nieobjęte w pracy obserwacją [...] przekłady z łaciny [...]”(s. 9), twórczość translatorska Gurskiego, obejmująca nie tylko tłumaczenia z łaciny, nie stała się przedmiotem snutych w nim rozważań. Nawet jeśli wykazane w tej partii wywodu pokrewieństwa treściowe i formalne bajek Gurskiego z utworami La Fontaine’a, czy *Niewolnika indyjskiego z Inkasami* Jeana François Marmontela i *Korą i Alondzem* Augusta Kotzebuego mogłyby fragmentarycznie nosić cechy tłumaczeń (co jednak wymagałoby należytego udokumentowania), to i tak traktowane całościowo mieściłyby się raczej w ramach kategoryalnych parafrazy (jak słusznie na s. 180 zauważa sama Autorka) niż ściśle rozumianego przekładu. Wywód zamykają „Uwagi końcowe”, gdzie podsumowaniu poczynionych spostrzeżeń i wniosków towarzyszy przekonanie o celowości dalszych badań dorobku piśmienniczego Gurskiego. Istotnym dopełnieniem wywodu jest „Aneks”, w którym Doktorantka zamieściła wybrane, wydobyte ze źródeł archiwalnych teksty i reprodukcje rękopisów poety, zawierające zarówno niezbędne dla całości rozważań dane biograficzne, jak też niepublikowane utwory poetyckie i listy.

Z uznaniem należy odnieść się do przeprowadzonej przez mgr Bogumiłę Kopeć kwerendy archiwalnej i bibliotecznej, przede wszystkim do penetracji zasobów rękopiśmiennych i do jej wyników, wydatnie przyczyniających się do poszerzenia stanu wiedzy o biograficznych kontekstach aktywności twórczej Gurskiego i o samych jego utworach. Szczególnie owocne okazało się prześledzenie zasobów rękopiśmiennych znajdujących się w zbiorach Archiwum Państwowego we Lwowie, Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego i Biblioteki Ossolineum, pozwalające na poczynienie ważnych uwag i sprostowań, dotyczących twórczości galicyjskiego poety i jej uwarunkowań. Mgr Bogumiła Kopeć ustaliła datę urodzin Gurskiego (s. 9, 179), zrekonstruowała zwięźle historię ocenzurowania jego bajek (s. 119-120), zamieściła ich pełne wersje znajdujące się w autografie i wykreślone bądź „poprawione” przez cenzora (s. 185-186, 190-191), podjęła próbę przekonującego wyjaśnienia przyczyn ingerencji cenzorskich i wyświetliła „niepokorne” sensy tych utworów (s. 158-159). Z kolei dzięki dotarciu do zbioru korespondencji prowadzonej między Gurskim a Tadeuszem Prekiem, ojcem słynnego pamiętnikarza Ksawerego, możliwe stało się nie tylko poszerzenie biogramu poety o wątek towarzysko-literackich związków z tym reprezentantem środowiska kulturalnego Galicji, ale także ukazanie jeszcze jednego przejawu atrakcyjnej w oświeceniu literackiej i epistolarnej formy wypowiedzi, jaką był list menippejski (s. 11-12, 183-184). Przejawiając ten rodzaj aktywności naukowej, Autorka rozprawy potwierdziła słuszność i aktualność filologicznej zasady szacunku wobec badanych tekstów, polegającego m. in. na docieraniu do ich pierwocin i odtwarzaniu okoliczności ich powstania.

Podstawową metodą pracy z tekstem, wykorzystywaną przez Doktorantkę, jest jego analiza immanentna, przeprowadzana przede wszystkim w celu odsłonięcia warstwy problemowej dzieła, w o wiele zaś mniejszym stopniu, co daje się zauważyć we wszystkich fragmentach analitycznych, w celu ukazania artystycznej (formalnej) specyfiki utworu.

Immanentnemu oglądowi dzieła towarzyszy zazwyczaj naczelną dyrektywą analizy porównawczej, nakazująca zakreślanie pola odniesień do innych, współczesnych danemu utworowi i wcześniejszych odeń wypowiedzi literackich, i próba kategoryjnego określenia tych odniesień jako analogii, kontynuacji, nawiązań aprobatywnych i polemik. Jako przykład celnie wskazanych takich właśnie związków można wymienić analogie ideowe i częściowo formalne – dotyczące sposobu ewokacji krytyki rozwodów – zachodzące między *Rozwodem w masce* a *Panią Podczaszyną* Michała Dymitra Krajewskiego czy *Małżeństwem w rozwodzie* Dyzmy Bończy Tomaszewskiego (s. 47-48, 51), powinowactwa myślowe i artystyczne zbieżności *Bukietu na imieniny Katarzyny z Hrabów Stadnickiej* z wierszem Krasickiego *Do Katarzyny z Krasickich Stadnickiej* (s. 101-103), światopoglądową (scil. odwołującą się do przemijalności jako bezwzględnej prawa natury), zawartą w bajce *Filizanka*, polemikę z rokokowym kultem zmysłowego piękna w *Filizance. Imieniem A. L. K. Adama Naruszewicza* (s. 155-157).

W kontekście tak rozpoznanych relacji między literackimi wypowiedziami Gurskiego a zbliżonymi do nich problemowo, tematycznie, a częstokroć i formalnie utworami Krasickiego, Marmontela, La Fontaine'a, Stanisława Trembeckiego, Franciszka Bohomolca czy Juliana Ursyna Niemcewicza zasadne staje się pytanie o to, jak należy rozumieć istotę jednego ze głównych zadań badawczych, którego podjęcie zostało zadeklarowane we wstępnej partii rozważań („Niniejsza dysertacja [...] prezentuje wybrane zagadnienia jego dorobku i staje się próbą pogłębionej refleksji nad problematyką dotąd mało znanych jego utworów [...]”, s. 7). Czy sednem tego zadania jest wytropienie i zbadanie owych relacji (jeśli tak, to wówczas ich kategoryjna wielość motywowałaby użycie liczby mnogiej leksemu „zagadnienia” – każda bowiem kategoria relacji między utworami stanowi w tym wypadku odrębne zagadnienie), czy też zadanie to polegać by miało zarówno na wskazaniu i charakterystyce związków utworów Gurskiego z dziełami innych twórców (byłoby to wówczas jedno tylko zagadnienie), jak i na prezentacji innych jeszcze zagadnień, takich jak recepcja jego twórczości przez współczesnych mu czytelników i teatralnych spektatorów, czy przyczyny i skutki ingerencji cenzorskich w tekstach poety? Ponieważ lektura składających się na całość rozprawy rozważań uprawnia do udzielenia twierdzącej odpowiedzi na oba warianty tego pytania, warto by było wspomnianą deklarację badawczą bardziej sprecyzować i ujednoznaczyć.

Na początku prezentacji dorobku literackiego Walentego Gurskiego umieściła Doktorantka komedie: *Rozwód w masce* (wyst. we Lwowie w 1797, opubl. w 1804), *Rycerza zakochanego* (wyst. we Lwowie w 1799, opubl. w 1804), *Triumf cnoty* (wyst. w Warszawie w 1800, opubl. w 1804), *Areszt ślubu* (wyst. w Warszawie w 1800, opubl. w 1804) i *Zemstę pięknej kobietki* (wyst. we Lwowie w 1813, opubl. w 1817), a więc utwory, które ze względu na swoją dwukanałową recepcję (odbiór spektaklu teatralnego, ale też lektura wersji literackiej) znaleźć mogły największą liczbę odbiorców. Po utworach komediowych Doktorantka przeszła do charakterystyki wybranych liryków i bajek Gurskiego, opublikowanych w pierwszym i trzecim tomie *Różnych dzieł* z 1804 roku, w tomie szóstym tej edycji, pochodzącym z roku 1817 i w *Nowych bajkach i powieściach* wydanych w 1827, skupiając uwagę, jak można wnosić z doboru analizowanych wierszy, na tych tytułach, które bądź ze względu na adresata i okoliczność powstania (wiersze dedykacyjne, „bukiety imieninowe”, ody okolicznościowe), bądź z racji swojej tradycji gatunkowej i faktycznej,

choć nieoficjalnej wysokiej rangi w obszarze ówczesnej poezji dydaktycznej (bajki) zyskać mogły znaczącą popularność. Ostatnim scharakteryzowanym bliżej utworem, swoją potencjalną szeroką recepcję zawdzięczającym popularności *Inkasów* Marmontela, w których nb. zakorzenia się organicznie poprzez temat i jego ujęcie, jest *Niewolnik indyjski*, poemat powstały, jak zauważa Autorka, „zapewne po obejrzeniu w teatrze we Lwowie w 1797 r. sztuki Wojciecha Bogusławskiego [*Iskahar, król Guaxary*].” Wielokrotnie akcentowana w tym fragmencie dysertacji popularność motywu kolonialnego (resp. krytyki realnego przebiegu i samej idei konkwisty) w literaturze polskiej schyłku XVIII w., wynikająca z oczywistego podobieństwa zachodzącego między szesnastowiecznym zniewoleniem rdzennych mieszkańców Ameryki i postępującym wraz z rytmem kolejnych rozbiorów unicestwianiem Rzeczypospolitej przez ościenne mocarstwa, mogła jakby automatycznie zapewnić dużą poczytność tej epicko-lirycznej wypowiedzi Gurskiego. Mogła, ale czy faktycznie tak się stało? W wersji dostępnej dla ogółu czytelników, czyli w postaci publikacji drukiem utwór ukazał się dopiero w edycji *Różnych dzieł* z 1804 roku, a więc około siedem lat po swoim powstaniu, w czasie, gdy dramatyzm pierwszych lat po ostatecznym upadku niepodległego bytu politycznego i narodowego stracił już swój pierwotny impet. Nadto, wskazując na dokonany dwa lata przed napisaniem poematu ostatni rozbiór Polski, Autorka w tym właśnie fakcie widzi przeszkodę uniemożliwiającą szerszy odbiór tego dzieła: „Poemat zapewne nie mógł być znany szerokim kręgom intelektualistów ze względu na podział Polski” (s. 178). Idąc śladem myślowym Doktorantki, należałoby chyba w tym wypadku stwierdzić, że w przeciwieństwie do komedii, bajek czy liryki okolicznościowej popularność czytelnicza *Niewolnika indyjskiego* mogła być tylko i wyłącznie założona na podstawie swoistej licencji poczynności amerykańskiej powieści Marmontela, faktycznie zaś nie zaistniała.

Przyjęty przez Autorkę sposób postępowania z utworami Gurskiego wyznaczają, jak można się zorientować w trakcie lektury analitycznych partii rozprawy, następujące dyrektywy badawcze: bio-bibliograficzna, uwzględniająca wymóg przybliżenia okoliczności powstania utworu, postać jego zaistnienia (np. scenopis teatralny, druk, odpis rękopiśmienny), zagadnienia recepcji, dalej – nakazująca zwięzłe przedstawienie treści zapoznanego przecież dzieła i – *last but not least* – analityczna, implikująca jednak w zastosowaniu przez Doktorantkę prawie wyłącznie ogląd warstwy problemowej dzieła, a nadto wymagająca kontekstualnego potraktowania składników tejże. Konsekwentne stosowanie się do tych dyrektyw w prezentacji podzielonego na gatunkowe bloki dorobku twórczego Gurskiego przynosi w rezultacie rozpoznanie – traktowanych jako immanentne – własności tej poezji, jej swoistości, a równocześnie skutkuje przekonującym ukazaniem jej organicznej łączności z oświeceniowym paradygmatem kulturowym.

Zamierzony cel rozprawy został osiągnięty, ale na drodze prowadzącej do niego pojawiły się nieliczne wprowadzicie, lecz zauważalne wyrwy merytoryczne i niepotrzebne zakręty myśli. Za najbardziej odczuwalny podczas lektury całości rozważań uznać wypada prawie zupełny brak głębszego osadzenia analizowanych utworów Gurskiego w kontekście ówczesnie obowiązujących norm i przepisów poetyckich. Jedyne pozytywne wyjątek, jeśli idzie o tę kwestię, stanowi podrozdział poświęcony bajkom, w którym znajdują się wyraziste odwołania do teorii tego gatunku poetyckiego, funkcjonującej w świadomości literackiej przełomu XVIII i XIX stulecia. Prezentacja komedii Gurskiego, chociaż poprzedzona

szerokim historycznoliterackim zarysem fenomenu komedii warszawskiej, potem zaś nawiązująca w swoim przebiegu do kontekstu tejże, odsyła jedynie do sfery praktyki literackiej i scenicznej, nie przywołując kontekstu teoretycznego zawartych wszakże w tych utworach odniesień do skodyfikowanych w poetykach klasycyzmu pojęć i reguł, dotyczących np. istoty komedii, oddzielenia komizmu od burleskowości, typowości bohatera czy komediowego ujęcia zasady stosowności. Podobnie rzecz się ma z omówieniami poezji lirycznej. Wiersze „winszujące” galicyjskiego poety zostają opatrzone trafnymi odniesieniami do jednego z bardziej rozpowszechnionych przejawów oświeceniowej praktyki poetyckiej, jakim była poezja dedykacyjna, lecz zarazem pozbawione bliższej charakterystyki swojej zależności od zalecanych w poetykach norm dytyrambu, ody, heroidy itp., czyli teoretycznych ujęć gatunków z racji swojej natury najbardziej sposobnych do wyrażania treści „dedykacyjno-winszujących”. Wiersze „modlitewne” (nb. termin ten zastosowany w charakterystyce utworów *O bytności Boga i Bóg* budzi zastrzeżenia z oczywistego powodu, gdyż nie intencja modlitewna, lecz refleksja filozoficzna stoi u podstaw tych wypowiedzi) obudowuje Doktorantka obszernymi, wykraczającymi merytorycznie poza ramy epoki, w której pisał Gurski, rozważaniami teoretycznymi z zakresu teologii, filozofii i literatury, dotyczącymi, najogólniej mówiąc, koncepcji modlitwy, pomija natomiast usytuowanie tych wierszy w sieci genologicznych uwarunkowań liryki wysokiej i jej podstawowych form wyrazu, takich jak hymn, psalm, oda (scil. oda filozoficzna), opisanych przez klasycystyczną teorię poezji. Kreśląc kierunki problemowych i formalnych nawiązań *Niewolnika indyjskiego* do powieści Marmontela, do melodramatu Bogusławskiego i do innych żywych w kulturze umysłowej przełomu XVIII i XIX w. literackich ujęć tematu indiańskiego, mających antykolonialną wymowę – czyli rekonstruując kontekst praktycznoliteracki dzieła Gurskiego – Autorka rozprawy nie podejmuje próby ustalenia choćby przybliżonego statusu genologicznego tego poematu, łączącego przecież w sobie partie epickie z lirycznymi i emocjonalnie nacechowany indywidualizm wypowiedzi z jej uniwersalnym etycznym przesłaniem.

W analizach wierszy „modlitewnych” i poematu *Niewolnik indyjski* daje się też odczuć nieobecność pewnych istotnych dla całości filozoficznego tła tych utworów przejawów oświeceniowej myśli o świecie i człowieku. W podrozdziale traktującym o „wierszach do Boga” brakuje wpisania poruszanej przez Gurskiego problematyki stricte teologicznej, dotyczącej sposobu istnienia Boga i przynajmniej częściowo skupionej na relacji między Stwórcą a stworzeniem, w perspektywę żywego w świadomości filozoficznej oświecenia napięcia między teistyczną a deistyczną wizją Boga, jak też odniesienia do fundamentalnej dla oświeceniowej antropologii teorii „łańcucha bytów”, spopularyzowanej przez Alexandra Pope’a w *Essay on Man* (1734).

W informacjach podanych na s. 4 i s. 31 pojawia się sprzeczność; oto, z cytowanych na pierwszej z wymienionych stron *Uwag nad recenzją „Dzieł” Walentego Gurskiego* pióra Alojzego Osieńskiego wynika, że Wojciech Bogusławski „wystawiwszy [...] wyżej rzeczzone [komedie Gurskiego], jedynie dla podziękowania za nie [...] do domu autora pojechał”, gdy tymczasem dwadzieścia siedem stron dalej Autorka stwierdza, że odwiedziny Bogusławskiego w domu autora *Rozwodu w masce* poprzedziły sceniczny żywot tej komedii („Być może fakt, iż w drodze do Lwowa Bogusławski odwiedził posiadłości galicyjskiego

ziemianina zaważył na tym, że sztuka ta [*Rozwód w masce*] znalazła się w kręgu jego zainteresowania”).

Zamiast odległego w czasie – i w swej istocie różnego od oświeceniowego – kontekstu kultury romantycznej, wskazanego podczas omawiania salonowych gier literacko-językowych, modnych w końcu XVIII i na początku XIX w. (s. 16), oraz w trakcie analizy kreacji głównego bohatera *Triumfu cnoty* (s. 70, 96) Doktorantka powinna przywołać organiczny dla oświeceniowej formacji kulturowej kontekst, a więc odpowiednio: inicjatywy służące rozwijaniu i pielęgnowaniu polszczyzny oraz sentymentalną (resp. werterowską) koncepcję nieszczęśliwej miłości.

Komentarza wymaga podane na s. 81 twierdzenie: „Gurski za sprawą Induktowicza odsłania i kompromituje funkcjonowanie najwyższej instancji sądowniczej ówczesnej Rzeczypospolitej, instancji, której ocenę wystawił już dwa wieki przed Gurskim Jan Kochanowski [...]” Z treści *Aresztu ślubu* wynika jednoznacznie, że to sąd zawyrokował o małżeństwie Leandra i Amelii, nie zaś sugerowany wszak przez przywołanie *Odprawy posłów greckich* sejm (który mógłby jako najwyższa władza Rzeczypospolitej wejść w prerogatywy sądu i orzekać także o zawarciu małżeństwa, jak przedstawiały to późniejsze od tej komedii Gurskiego tragedie Franciszka Wężyka i Alojzego Felińskiego o Barbarze Radziwiłłównie); należałoby zatem sprecyzować, jaką „najwyższą instancją sądowniczą ówczesnej Rzeczypospolitej” ma Autorka na myśli i dlaczego, a nadto uzasadnić, jakie racje przemawiają za tym, by akcję komedii (powstałej w 1800 roku, kiedy już o żadnej „instancji Rzeczypospolitej” nie mogło być mowy) łączyć z faktem funkcjonowania trybunału koronnego bądź sejmu w ostatnich latach przed III rozbiorem Polski.

Niejasny jawi się związek przywołanego na s. 97 artykułu Walentego Chłędowskiego z wystawianymi na scenie lwowskiej komediami Gurskiego; można się jedynie domyślić, że Autorce chodzi o odniesienie twórczości dramatycznej galicyjskiego poety do modelu komedii zaproponowanego przez Chłędowskiego.

Doktorantka w rozdziale poświęconym *Niewolnikowi indyjskiemu* pomija kwestie nomenklaturowe związane z osiemnastowieczną polszczyzną, nierozróżniając jeszcze leksemów „Indianin”, „Hindus”, „indyjski”, „indiański” itp., skutkiem czego *Indianin wskrzeszony* Jędrzeja Swiderskiego zostaje wpisany na s. 166 w kontekst konkwisty (gdymczasem przywołany w wierszu bóg Brahma jednoznacznie wskazuje na Indie jako miejsce opisywanej sytuacji), a bohater utworu konsekwentnie określany jest mianem Indianina (bez cudzysłowu, który konotowałby współczesną synonimiczną wersję „Hindus” tego leksemu). Podobnie na s. 178, podsumowując moralną wymowę poematu Gurskiego („Najwięksi zbrodniarze w Indiach zostali ukarani”), pomija w nazwie krainy cudzysłów (ew. dookreślenie „Zachodnich”) i tym samym mylnie sugeruje miejsce akcji utworu.

Uwaga powyższa dotyczy już w zasadzie strony językowo-stylistycznej wywodu, która ujęta w całości świadczy o skutecznym dążeniu Autorki do respektowania norm wypowiedzi naukowej. Jednak i tu zdarzają się od czasu do czasu usterki – od zwykłych „literówek” i potknięć interpunkcyjnych począwszy, a na stylistycznie niezręcznych wyrażeniach skończywszy – ujemnie wpływające na odbiór zamierzonych przez Doktorantkę sensów. Recenzencki obowiązek nakazuje wymienić najważniejsze uchybienia w tym zakresie:

- na s. 3 zamiast dwóch struktur zdaniowych („Współczesna badaczka Teresa Kostkiewiczowa wprawdzie odnalazła<<sporo informacji o rodzinie, z której pochodził,

a także o środowisku, w którym przebywał>>. To jednak za mało, by dokładnie zrekonstruować pełny biogram galicyjskiego literata.”) powinno pojawić się jedno zdanie złożone, logicznie umotywowane przysłówkiem „wprawdzie”; dookreślenie „współczesna badaczka” wydaje się zbędne;

- na s. 4 w zdaniu: „Po ukazaniu się 5 i 6 tomu jego *Różnych dzieł* w „Pamiętniku Lwowskim” (nr 23 z 1817 r.) rozgorzała polemika [...]” należałoby w celu uniknięcia dwuznaczności zmienić szyk okolicznika i orzeczenia („Po ukazaniu się 5 i 6 tomu jego *Różnych dzieł* rozgorzała w „Pamiętniku Lwowskim...”); pisząc o pochwaleniu wierszy Gurskiego, zawartej w tym periodyku, Doktorantka powinna szerzej określić jej przedmiot, gdyż wymienione przez autora pochwały „sielanki” i „bajki” nie mieszczą się we wskazanej przez Nią kategorii liryki; sformułowanie w przyp. 3 „przedrukowane do antologii” powinno brzmieć „przedrukowane w antologii”;
- na s. 6 błędne określenie prac o profilu zdecydowanie historycznoliterackim (vide ich wykaz w przyp. 13 na tej stronie) mianem „teoretycznoliterackie”;
- na s. 8 po zdaniu z frazą „[...] dokonano analizy pięciu komedii[...]” pojawia się następujący początek następnego: „Pozwoliło nam zauważyć, że[...]”, zamiast „Pozwoliło to nam zauważyć, że[...]”; błędny zapis imienia tytułowego bohatera melodramatu Bogusławskiego „Iskachar” zamiast poprawnego, jak w dalszej części pracy, „Iskahar”;
- na s. 13 zapis „galicyjską *sevigne*” należałoby zmienić na „galicyjską Madame de Sévigné”, ew. na „galicyjską Sévigné”; w przyp. 32 w wersie 12 cytowanego wiersza powinien ze względu na trzynastozgłoskowe metrum pojawić się zapis „czyli BIBLIJOTEKA” (a jest: „czy BIBLIOTEKA”; ewentualną, w pełni uzasadnioną ingerencję w zapis autorski należałoby ująć w nawias kwadratowy);
- na s. 17 jest: „Bujny okres salonów nastąpił [...]” zamiast np. „Okres bujnego rozkwitu salonów nastąpił[...]”;
- na s. 20 cytowany fragment wiersza Tymowskiego powinien być zapisany: „Naśladowanie jest źródłem tworzenia,/ [...] / [...] z obcej mowy przetworzone pienia/ w narodową chwałę zmienia”;
- na s. 25 i na kolejnych pojawia się kolokwialne „lwowiaków” zamiast poprawnego „lwowian”; nazwa własna pałacu księcia Józefa Poniatowskiego winna być pisana „Pod Blachą”;
- na s. 27 jest: „Wielu zapartych amatorów pióra[...]” zamiast poprawnego „Wielu zaprzysięgłych (zdeklarowanych) amatorów pióra[...]”;
- na s. 34 pojawia się błąd w tytule: *Intryga na prędcie* zamiast poprawnego *Intryga naprędcie*;
- na s. 36 zapis francuskiego leksemu powinien mieć formę „théâtre”;
- na s. 38 w końcowej partii pierwszego akapitu trzy zdania rozpoczynają się od spójnika „natomiast”;
- na s. 42 w sposób niezamierzony humorystycznie brzmi stwierdzenie: „Izabelę właśnie taka wizja małżeństwa podniecała”;
- podobnie, na s. 46: „Była typową gęsią, usiłującą przebudować tradycyjny staropolski świat męża[...]”;
- na s. 51 omyłkowo wstawione „aprobacie” zamiast „dezaprobacie” w zdaniu: „Krasicki wielokrotnie w swej twórczości dawał wyraz aprobacie wobec szerzącego się zjawiska rozwodów[...]” wypacza całkowicie jego sens;

- na s. 59 nazwisko autora *Pana dobrego* zostaje błędnie odmienione w dopełniaczu („Bohomoleca”);
- na s. 65 i 97 pojawia się przymiotnik „egzystencjonalny” zamiast poprawnego „egzystencjalny”;
- na s. 67 imię bohatera *Małżeństwa z kalendarza* zostaje zmienione z Ernesta na „Erasta”;
- na s. 77 niezrozumiałe jest zdanie – z błędnym frazeologizmem „mimo o” – zaczynające się na stronie poprzedniej: „Mimo więc bardzo zabawnej i dość skomplikowanej postaci fircyka, budzącego sympatię i uśmiech, mimo o znacznie większemu pogłębieniu psychologicznemu bohatera komedii obyczajowej warszawskiej – fircyk, ubrany we frak, wciąż pozostawał postacią negatywną”;
- na s. 79 skrót myślowy powoduje stylistyczną i składniową deformację zdania: „Była ona decyzją sądu przerażona, absolutnie jej nie przekonywała”;
- na s. 81 pojawia się stylistyczna niezręczność i błąd literowy („wyrachowane” zamiast poprawnego „wyrachowanie”) w zdaniu: „Podstarzalska to [...] nieskłonna do [...] delikatnego postępowania kobieta, której postępowaniem kieruje wyrachowane[...]”;
- na s. 81 nie wiadomo do kogo odnosi się zaimek „ich” w zdaniu: „Gurski za sprawą Induktowicza odsłania i kompromituje funkcjonowanie najwyższej instancji sądowniczej ówczesnej Rzeczypospolitej, instancji, której ocenę wystawił już dwa wieki przed Gurskim Jan Kochanowski, stwierdzając, że ani prawa, ani sprawiedliwość nie jest ich mocną stroną”; nadto w ostatniej części zdania albo orzecznik winien mieć formę „nie są”, albo liczba mnoga „prawa” winna być zastąpiona liczbą pojedynczą „prawo”;
- na s. 84 oczywistej korekty domaga się przypisanie Podkomorzemu z *Powrotu posła Niemcewicza* nazwiska „Dobrójki”;
- na s. 86 gubi się sens w chwiejnym stylistycznie i logicznie (przez zastosowanie spójnika przeciwstawienia „zaś”, nadto w niewłaściwej pozycji, na początku zdania – zob. także s. 108, 109) połączeniu dwóch zdań: „Egzotyczne towary sprowadzane ze Wschodu bardzo szybko zostały zaadoptowane przez Europejczyków. Zaś dobra orientalne cieszyły się ogromną popularnością wśród społeczeństwa spragnionego <<nowego>>”;
- na s. 87 chodzi o posłów przybywających z Japonii, nie zaś, jak błędnie zapisano, „z Laponii”;
- na s. 92 w zdaniu: „Mało przekonująco brzmią końcowe słowa nietrzeźwego Kulufa, który jak Bitias z *Eneidy* wykrzykuje takie słowa[...]” błędna jest forma „przekonywująco” zamiast poprawnej „przekonująco” lub „przekonywająco” i stylistycznie niepotrzebny dodatek „takie słowa”;
- na s. 96 niejasny jest sens zdania z podmiotem domyślnym, rozpoczynającego się na poprzedniej stronie: „Najczęściej opiera się na kanwie niechęci panny do stręczonego jej adoratora, łowcy posagu, nieuczciwego opiekuna, dążącej do mariażu podstarzałej wdowy” – czy chodzi o „uczucie młodych”, wymienione w zdaniu poprzedzającym cytowane? – jeśli tak, to wносить by należało, że jest ono skutkiem „niechęci panny” i bez tej „niechęci” nie zaistniałoby, czemu jednak przeczy treść komedii;
- na s. 104 niejasny jest sens wprowadzenia przypisów 305 i 306, odsyłających do monografii Teresy Kostkiewiczowej i Doroty Stanisławczyk, z ich układu wynika bowiem, że najważniejszą informacją całego akapitu jest wskazanie przyczyn, dzięki którym Naruszewicz

- został „nadwornym poetą monarchy”; jeśli tak, to należałoby podać w przyp. 306 zakres stron, obejmujący dane o tym fakcie;
- na s. 110 niejasny zdaje się sens dwóch kolejnych zdań: „Przyjęcie pod rozwagę powyższych sugestii badaczki w odniesieniu do poezji religijnej XVIII w. pozwoli nam zauważyć w niej odmienne warianty religijnej refleksji dotyczącej Boga i stosunku do Niego człowieka. Natomiast problemy poruszane w utworach [...] zyskują charakter ponadczasowy”; od czego są „odmienne” owe warianty i dlaczego drugie ze zdań ma logicznie przeciwstawiać się poprzedniemu (na co wskazuje spójnik „natomiast”);
 - na s. 112 umyka z powodu niedopowiedzenia, o czego istnienie chodzi, właściwy sens zdania: „Zastosowane w powyższych wierszach wyznania [adresowane] do Boga potwierdzają istnienie silnie zakorzenionej w tradycji, związanej z wewnętrzną [...] potrzebą kierowania do Stwórcy swoich westchnień i próśb”;
 - na s. 119 w przypisie 360 jest „deliktum” zamiast poprawnej formy łacińskiej „delictum”;
 - na s. 120 w zakończeniu przypisu 360 powinien pojawić się termin „pierwopis”, ew. „autograf” lub „czystopis”, gdyż termin „pierwowzór” niekoniecznie musi kojarzyć się z rękopisem, a nadto logicznie konotuje swoją podrzędność wobec wersji późniejszej dzieła (jest tylko pierwowzorem);
 - na s. 121 pojawia się błędne sformułowanie: „zgodnie z interpretacją wydobywającą się z treści utworów”; interpretacja jest zawsze czynnością zewnętrzną wobec treści;
 - na s. 132 w zdaniu „Młody jastrząb symbolizuje tu postawę patrioty [...]” mylnie podany został gatunek ptaka – bohatera bajki (powinno być: „Młody jarząbek [...]”);
 - na s. 156 pojawia się błędny zapis nazwy miejscowej „Sèvres” (jest: „Seve’s”) i dopełniaczowej formy nazwiska „Petiona” (jest: „Pe’tiona”); we frazie „bogata była w złocenia” ostatni wyraz zapisany mylnie jako „złocienia”; brak podania pierwszego imienia króla „Stanisław” powoduje w dwóch sąsiadujących ze sobą zdaniach zagubienie właściwego sensu drugiego z nich (informującego przecież o kolekcji porcelany stworzonej przez ostatniego króla polskiego, nie zaś przez Augusta II Mocnego): „[...]porcelanowe <<cacka>> sprowadzano [...] z manufaktury Augusta II Mocnego. Król August stworzył jedną z największych [...] w Europie kolekcji <<kruchoego piękna>>”;
 - na s. 157 skrót myślowy niefortunnie wpływa na sens pierwszej części zdania złożonego: „Utwory Gurskiego i Naruszewicza to nie tylko żywe istoty wzbudzające w podmiocie lirycznym wielkie emocje, to także milczący hołd złożony wynalazcom porcelany”;
 - na s. 160 niezręcznie zostaje wyrażony sąd o twórczej niezależności Gurskiego-bajkopisarza: „[...] autor [...] czerpał pomysły i pozyskiwał tematy od Jeana de La Fontaine’a, Ignacego Krasickiego, Juliana Ursyna Niemcewicza dla aktualnych spraw, które go bulwersowały i nie możemy go uznawać za naśladowcę”;
 - na s. 162 zamiast „Rękopis zbioru [...] tak właśnie brzmi” powinno być „Tytuł rękopisu [...] tak właśnie brzmi”;
 - na s. 163 fraza „narrator *Niewolnika indyjskiego* z poematu Walentego Gurskiego” mylnie sugeruje, że *Niewolnik indyjski* i „poemat” to dwa różne dzieła; powinno być albo „narrator *Niewolnika indyjskiego* Walentego Gurskiego”, albo „narrator poematu Walentego Gurskiego”;
 - na s. 169 występują niezręczności stylistyczne w zdaniach i frazach: „Sztuka była dla oglądających widzów [sic!] lekcją pokory i głęboko przeżywali oni przesłanie wyphywające

z jej treści”, „Ukazywał walkę zbrojną i bohaterstwo Peruwiańczyków z bezwzględny Hiszpanami”, „[...] ustami którego piętnował bestialstwo na tubylcach”;

- podobnie na s. 173: „[...] niewolnik zdobył się na odwagę, aby opowiedzieć dozorcę o kraju, w którym on [kto?] żył, gdzie przestrzegano praw każdego człowieka, a ludzie postępowali wedle prostych zasad moralnych”;

- na s. 179 umknął orzecznik w zdaniu podrzędnym „[...] a zadedykowany Michałowi Grabowskiemu” (winno być: „[...] a zadedykowany został Michałowi Grabowskiemu”);

- na s. 180 ostatnie zdanie jest prawie dosłownym powtórzeniem zakończenia wywodu na s. 178;

- na s. 181 brakuje dopowiedzenia, z czym w swoich wierszach połączył poeta „refleksje o człowieku”: „Połączył w nich refleksje o człowieku, a osobiste tony współgrają z retoryczną podniosłością”; we frazie „pisane w duchu pseudoklasycznym” pojawia się anachroniczny, od czasów monografii Ryszarda Przybylskiego (*Klasycyzm, czyli Prawdziwy koniec Królestwa Polskiego*, 1983) i Piotra Żbikowskiego (*Klasycyzm postanisławowski. Doktryna estetycznoliteracka*, 1984) zarzucony w badaniach nad późnym oświeceniem termin „pseudoklasyczny”; w zdaniu ostatnim występuje niepoprawna frazeologia: „[...] na tak spory dorobek [...] musiały trafić się [...]” zamiast „[...] w tak sporym dorobku [...] musiały trafić się [...]”;

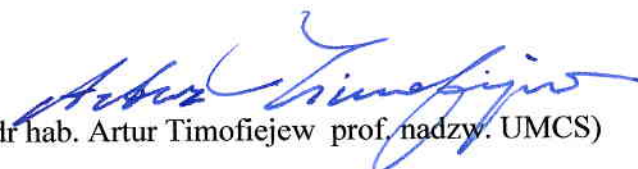
- na s. 182 niezręczność stylistyczna sformułowania „Zaprezentowany materiał znacznie poszerzył stan wiedzy o tym twórcy, na pewno ciekawym, mimo miana tzw. <<zapomnianego>>, które przypisała mu Teresa Kostkiewiczowa” mylnie sugeruje deprecjonujące użycie terminu „zapomniany” przez przywracającą właśnie pamięć o Gurskim badaczkę literatury; nadto, sam początek cytowanego zdania brzmi trochę jak autolaudacja; zbyt retoryczna stylistyka zdania: „A on potrafił sprostać wysokim w tej dziedzinie konwencjom literackim” zaciera jego sens (o jaką dziedzinę chodzi i co znaczy epitet „wysokie” w odniesieniu do konwencji literackich?); korekty wymaga też stylistyka frazy „poetyckich zmagania poety”;

- na s. 185 nieprecyzyjne sformułowanie nagłówka nad zamieszczonymi tekstami bajek niedopuszczonych przez cenzora do druku („Utwory wykreślone z manuskryptu, które nie zostały wydrukowane”) zmusza do snucia domysłów, jaki to manuskrypt i czyja ręka wykreśliła wzmiankowane utwory.

Wymienione usterki wraz z potknięciami interpunkcyjnymi i omyłkami literowymi, które z pewnością wyeliminowałaby staranna korekta redakcyjna, noszą znamię mankamentów formalnych i nie uszczuplają merytorycznej wagi wywodu. Mimo zgłoszonych wcześniej kilku rzeczowych zastrzeżeń wnosi on do dotychczasowego stanu wiedzy o literackiej działalności Walentego Gurskiego pokaźny zasób informacji – zarówno poszerzających i doprecyzowujących wcześniejsze ustalenia badawcze, jak też w większości będących konstatacjami nowymi, opartymi na szczegółowych analizach i interpretacjach wydobytych z historycznoliterackiej niepamięci utworów galicyjskiego poety. Przynosi wszystkim pierwsze pełne ujęcie oryginalnego dorobku komediopisarskiego Gurskiego oraz monografizujący ogląd jego bajek i poematu-protestu przeciwko zniewoleniu człowieka, a więc utworów przesadzających o rozpoznawalności autora *Triumfu cnoty* na tle twórczości pozostałych poetów oświeceniowych; jest także przekonującą próbą klasyfikacji i charakterystyki najważniejszych osiągnięć Gurskiego w zakresie poezji lirycznej. Stanowi

przez to oryginalny i inspirujący do dalszej naukowej eksploracji dorobku tego poety wkład do badań nad oświeceniem w Polsce – i jako taki winien być uznany za podstawę kolejnych etapów ubiegania się mgr Bogumiły Kopec o uzyskanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych.

Lublin, 22 VI 2017 r.

(dr hab. Artur Timofiejew prof. nadzw. UMCS)